

FORMÁLÓDÓ ÚJ EURÓPAI NÖVEKEDÉSI KÖZPONTOK? A KÖZÉP-EURÓPAI TÉRSÉG METROPOLISZRÉGIÓINAK SAJÁTÓSSÁGAI ÉS KIHÍVÁSAI

(Formulating New European Growth Poles? Special Features
and Challenges of the Central European Metropolregions)

SCHNEIDER GÁBOR

Kulcsszavak:

*regionális versenyképesség növekedési központok metropoliszrégió többszintű kormányzás
funkcionális makrorégió*

A tanulmány az európai növekedési központok erősödő gazdasági szerepe és egyedi sajátosságai felől mutatja be a közép-európai térség metropoliszrégióit. A regionális versenyképesség vizsgálatában a szerző összekapcsolja a területi adottságokat a társadalmi, az igazgatási és irányítási szerepekkel. Az uniós rendszerezés alapján jellemzi a közép-európai (fővárosi) növekedési központokat, rámutatva azok fejlettségi szintjére, illetve elmaradásaira.

E tanulmány az európai növekedési központok¹ erősödő gazdasági szerepét és egyedi sajátosságait mutatja be kiemelten a területi adottságokra, a társadalmi, az igazgatási és irányítási szerepkörükre fókuszálva². E régiók ugyanis az európai regionális versenyképesség első számú területi szereplői és letéteményesei. Az egyedi speciális sajátosságaik mellett fontos nemzetközi hálózat-teremtési képességük kiemelése is, amellyel e régiók a transz- és interregionális, valamint a határ menti együttműködések legfontosabb mozgatói.

A globális pénzügyi és gazdasági válság nyomán bebizonyosodott, hogy a legtöbb közép-európai régió különösen sérülékeny, melyet a Régiók 2020 uniós jelentés és a Barca-jelentés is egyaránt kiemeltek (*Európai Bizottság* 2008a; 2009a). A jelentések egymástól függetlenül megállapították, hogy leginkább sebezhetőek a dél-európai térség, valamint az újonnan csatlakozott tagállamok régiói³. Komoly visszaesés következett be az ipari termelést végző régióknál, de a szolgáltatás-orientált régiók esetében is, például a pénzügyi szektorban (*Európai Bizottság* 2009b). Az OECD elemzése és az Európai Bizottság Hatodik előrehaladási jelentése pedig arra hívták fel figyelmünket, hogy azok a régiók lábalhatnak ki a válságból a legsikeresebben, amelyek helyi sajátosságokon alapuló, magas technológia-orientált fejlesztéseket alkalmaznak (*Európai Bizottság* 2009c; *OECD* 2009).

Közép-Európában a növekedési központok szerepét a fővárosi régiók látják el, amelyek fejlettségük alapján kiemelkednek országuk többi régiója közül, felzárkózási ütemük sokkal gyorsabb a legfejlettebb európai régiókhoz. Ezen felül e régiók

nemzetközi együttműködése is a legintenzívebb a térségben, ami funkcionális munkamegosztáson és specializáción alapul (Enyedi 2003, 5). Elemzésünkben a Bécsi régió, a Közép-magyarországi régió, a Mazóviai vajdaság, a Prágai régió és a Pozsonyi régió országon belüli különleges helyzetét mutatjuk be oly módon, hogy egyben egymással összehasonlíthatóvá is tesszük őket a területi töke vizsgálatával. Amolyan legjobb példaként emeljük ki a Bécsi régiót, amely eltérő történelmi fejlődés okán Közép-Európa legfejlettebb növekedési központja.

Az uniós fejlesztéspolitika rendszerében mélyreható változások megindulása érzékelhető. A versenyképességi célok egyre következetesebb megjelenítését érzékeljük, amely minden bizonnyal változással lesz a kohéziós politika jelenlegi rendszerére. Így például a meglévő fejlesztési struktúrák átalakulásának irányába hatnak a következő programozási célok: az integrált szemlélet fokozatos kiteljesedése, a terület-alapú szempontok érvényesítése, illetve a transz- és interregionális, valamint a határ menti együttműködési programok számának és intenzitásának folyamatos növelése. Mindezen lépések folyamatos elmozdulást eredményeznek a fejlesztéspolitika bázisának számító NUTS2-es területi szintről.

A nagyvárosi régiók versenyképessége egyre komplexebbé vált, a gazdasági kérdések mellett szociális, társadalmi, kormányzási és fejlesztési szempontok is megjelentek (Begg 1999; Camagni 2009; Szirmai 2009). Mindez olyan duális elemzési szempont alkalmazását indokolja, amely a társadalmi és a területi töke együttes vizsgálatát teszi lehetővé⁴.

Az interdiszciplináris megközelítésünkben a területi adottságok (területi töke) mellett a társadalmi töke sajátosságait meghatározó struktúrák – mint például a többszintű regionális kormányzás, a hálózati kapcsolatok megerősítése stb. – összekapcsolására kerül sor. Európa regionális fejlődésében ugyanis jól látható tendencia, hogy a területi sajátosságokon alapuló, egyedi értékeiből merítő, sokszínű régiók Európája felé halad.

Tanulmányunkban az ESPON és METREX empirikus kutatásokat, valamint Roberto Camagni (2009), Iain Begg (1999) és Harald Baldersheim–Pawel Swianiewicz (2003) területi sajátosságokat összefoglaló elméleteit felhasználva mutatjuk be az európai növekedési központok sajátosságait. A közép-európai növekedési központokat a geográfiai elhelyezkedés, a térszerkezet, az infrastrukturális fejlettség és a humán erőforrás jellege, valamint az egyes régiók innovációs és kutatás-fejlesztési adottságai alapján értékeljük és hasonlítjuk össze. Rámutatunk, hogy a régiók sajátos karaktere jelentősen meghatározta a regionális fejlődést és a fejlesztési lehetőségeket, befolyásolva ezzel a regionális versenyképességet (ESPON 2007; Camagni 2009). Továbbá, hogy minél több speciális funkcióval rendelkezik egy régió, annál meghatározóbb gazdasági és politikai központként működik⁵.

A régiók kormányzási struktúrája a fejlesztéspolitikai célok végrehajtásában kulcsfontosságúvá vált. A területi kormányzás szereplői a kibővült partnerségi hálózatok eredményeként fokozatosan megerősödtek. A nagyvárosi régiók kiterjedt transznacionális kapcsolatokkal bírnak, amelyben a hagyományos közigazgatási szereplők mellett a civil és a magán szféra szereplői is képviseltetik magukat. Fontos

ezért az aktorok kapcsolatának mind horizontális, mind vertikális aspektusban történő elemzése. A régiók érdekérvényesítő képessége nemcsak az egyes országokon belül növekedett meg, hanem, mint ahogy német, spanyol, olasz, dán vagy francia, portugál példákkal igazolható, aktív formálói is lettek az uniós döntéshozatalnak. Egyre komplexebb kormányzási rendszerekkel találkozhatunk, amelyet Ágh Attila a „glokalizmus jelenségeként” ábrázol (Ágh 2010). Ily módon a szubnacionális régiók transzregionalizációs folyamatának lehetünk tanúi helyi és térségi szinergiák kiaknázásával.

A metropoliszrégiók, mint növekedési központok meghatározása

A nagyvárosi régiók és az urbanizáció megerősödését jelzi, hogy az Európai Unióban 2020-ig a lakosság 80%-a város lakó lesz. Mindez jelentős súlyponti eltolódást eredményez a rurális és a városi térségek viszonyában, amelyet a kohéziós és előrehaladási jelentések egyre markánsabban tartalmaznak (Európai Bizottság 2008b; 2009c).

Az európai területi fejlődést egyre jelentősebb mértékben befolyásolják a növekedési központok (ESPON 2006a; 2007; METREX 2007), amelyek regionális centrumokként dinamizálni képesek a vonzáskörzetükbe tartozó városi térségeket⁶.

A növekedési központok meghatározásához a metropoliszrégiók fogalma áll a legközelebb. Elemzésünkben ezért a növekedési központ megfelelőjeként használjuk a metropoliszrégiót. Értelmezésünkben a metropoliszrégió egy rendkívül erős tőke, gazdasági, humán és infrastrukturális koncentrációval rendelkező funkcionális nagyvárosi térség, amely több milliós lakosságú⁷. A növekedési központok esetében tehát olyan régiókról beszélhetünk, amelyek már meghaladják az európai területi statisztikai rendszer általunk vizsgált NUTS 2-es szintjét⁸.

A növekedési központok jellemzéséhez elengedhetetlen annak szubregionális és transzregionális tagolása. Szubregionális szinten a három szintű városhálózati struktúra bemutatásával jellemezzük a növekedési központokat. A térstruktúrában beöltött szerepük alapján ugyanis a régiók az alábbi rendezőelvek mentén csoportosíthatók:

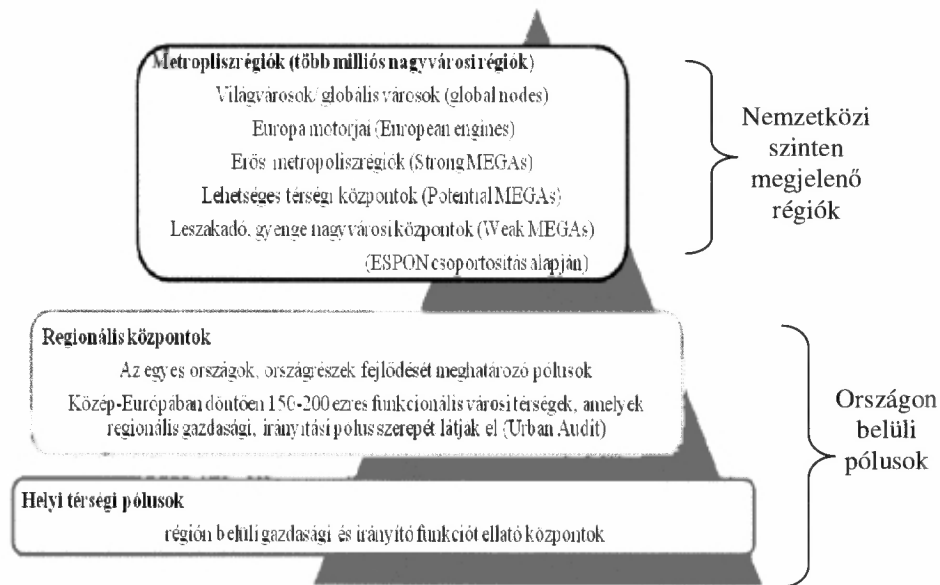
- Nemzetközi szerepkört ellátó régió.
- Regionális, térségi vonzáskörzettel rendelkező régió.
- Helyi fejlesztési pólus.

A térstruktúra alulról integrált módon épül fel. Nemzetközi szinten meghatározó szerepet a metropoliszrégiók töltenek be, amelyek változatos körét az 1. ábra szemlélteti. A térstruktúrában a metropoliszrégiókat követik azok a regionális központok, amelyek gazdasági és társadalmi térformáló ereje továbbra is meghatározó, de a nemzetközi szerep helyett elsősorban az ország egy-egy területének irányítását végzik. Végezetül a térszerkezet bázisai azok a helyi pólusok, amelyek települési és kistérségi szinten töltenek be irányító és központi funkciókat. A nemzetközi térstruktúra modellje akkor működik hatékonyan, ha az egyes szintek integráltan egymásba

épülnek, ily módon az egyes metropoliszrégiókban több meghatározó helyi pólus, esetleg térségi központ is működik.

1. ÁBRA

*A nagyvárosi térségek rendszerének bemutatása – a térstruktúra hálózati felépülése
(The Classification of the Metropolitan Growth Poles – the Network of Spatial Structure)*



Forrás: Schneider (2009).

A transzregionális megközelítésben Európa több gazdasági térségre és övezetre osztható fel. Nagyságuk alapján mega-, makrorégiókat különböztethetünk meg. A megaregiók rendszerint egész kontinenseket átölelő gazdasági térségek (NAFTA, MERCOSUR, ASEAN, Európai Gazdasági Térség stb.), amelyekkel e tanulmány keretei között nem foglalkozunk. A makrorégiók jogilag lehatárolt, országok mentén meghatározott gazdasági övezetek. Olyan földrajzilag összefüggő térségek, amelyekben a növekedési pólusok gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok mentén együttműködésben vannak egymással.

Az Európai Balti Stratégiával jelent meg először a funkcionális makrorégió fogalma az Európai Unióban; e dokumentum országok mellett (helyett) már régiók és fejlesztési tengelyek speciális gazdasági kapcsolatait tartalmazza. A funkcionális makrorégió (horizontális) meglévő intézményi struktúrák mentén formálódó térség. Eltérően a makrorégiótól a térségi együttműködések javítására fejlesztési források is rendelkezésre állnak, jellemzően az európai transzregionális együttműködést elősegítő uniós fejlesztési források keretéből. A hagyományos értelemben vett makrorégióval szemben ezt a térséget funkcionálisan, vagyis konkrét célok és prioritások mentén alakították ki.

A növekedési központok tulajdonságai

A globalizált világgazdaság jellemző vonása, hogy nem elsősorban államokban, hanem gazdasági központokban öltenek formát (Friedmann–Wolff 1982, 310). John Friedmann elhíresült ún. világváros elméletében (The World City Hypothesis) (Friedmann 1986) lényegében megalapozta a növekedési központokra a mai napig is használt feltételeket. Ezek a következők:

- Meghatározó pénzügyi központ szerepének betöltése;
- Transznacionális vállalatok székhelyei, regionális központjai;
- Nemzetközi szervezetek és intézmények központjai;
- A szolgáltatási szektor dominanciája;
- Termelési központ szerepe, döntéshozatali és irányító funkcióval;
- Közlekedési csomópont;
- Jelentős népességszám és népsűrűség.

Az ESPON hetvenhat európai növekedési központot határozott meg Európában. Az uniós kutatás nagyban támaszkodik John Friedmann elméleti munkájára, amely hét rendezőelvet alakított ki a metropoliszrégiók csoportosítására (ESPON 2004). Ezek a következők:

- Magas népességszám. Azokat a magas népsűrűségi rátájú régiókat tekintik metropoliszrégióknak, amelyek „jóval” meghaladják az uniós területi átlagot, a $107 \text{ fő/km}^2\text{-t}^9$;
- Közlekedési infrastruktúra fejlettsége és a nemzetközi elérhetőség;
- Gazdasági fejlettség;
- Döntéshozó központok aránya a magánszférában;
- Nemzetközi szervezetek súlya;
- Turizmus és idegenforgalmi vonzerő;
- Regionális tudásbázis, a felsőfokú intézmények száma, továbbá a humán erőforrás koncentrációja és a kutatás-fejlesztésben dolgozók aránya.

Az ESPON az ipari termelés arányát, a közlekedés fejlettségét, az egyetemek és oktatási intézmények számát, az adott régió szerepét a nemzeti vagy a nemzetközi döntéshozatali folyamatokban, a központi igazgatás szerepét (elsősorban a transznacionális vállalatok tekintetében), valamint a turizmus arányát vizsgálta. A kutatási empíriák szerint a gazdaságilag legfejlettebb régiókban az ipari termelés szerkezetében hangsúlyeltolódás ment végbe az elmúlt évtizedekben (Enyedi 2003; ESPON 2007). Ezekben a régiókban nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő arányú a magas fejlettségű, tudás-intenzív szektorok súlya. Michael Krätke a nagyvárosi régiók fejlődését elemezve vizsgálataiban rámutatott azokra a termelés-szerkezeti tendenciákra, amelyek a technológiai szerkezetváltás nyomán jelentek meg (Krätke 1995). A nagyvárosi régiók legjellemzőbb ilyen sajátossága a szolgáltatási szektor döntő súlya az ún. termelési szektor struktúrájában¹⁰.

Jól látható általános jelenség a nagyvárosi régiókban a „klasszikus ipari funkciók” fokozatos kitelepülése. Első ütemben a regionális vonzáskörzetbe (agglomerációs térségbe) települnek át a régióközpontokból a hagyományos termelési egységek, majd következő lépésben a régió túl (periférikus) térségekbe. A fejlett nagyvárosi régióban alkalmazott (ipari) termelés korszerű technológiákon alapul, magas szak-képzettséget igényel. Ennek empirikus szemléltetésére talán az egyik legmegfelelőbb az Európai Bizottság gazdasági és társadalmi kohéziót vizsgáló Ötödik előrehaladási jelentése, amely a konvergencia, az átmeneti és a regionális versenyképesség, mint régiókatégóriák legfontosabb jellemzőit hasonlította össze (*Európai Bizottság* 2008b). A növekedési központok tulajdonságait legjobban a regionális versenyképesség régiók jelenítették meg.

Az ún. *regionális versenyképesség régiókban* a pénzügyi és üzleti szektorhoz kapcsolódó szolgáltatások esetében a legmagasabb a foglalkoztatottsági ráta, amely meghaladja az 50–60%-ot is. Fontos, hogy a magas hozzáadott értékű csúcstechnológiákat előállító termelési ágazatok¹¹ is döntően a versenyképességi régiókban koncentrálódnak. További sajátossága a regionális versenyképesség régióknak, hogy az ipar termelése a bruttó regionális termelésben megegyezik a konvergencia régiók termelési arányával, de ezt lényegesen kevesebb foglalkoztatottal és fejlettebb technikai eszközökkel állítják elő. A regionális versenyképességi régiók emellett átlagosan háromszor többet költenek kutatás-fejlesztésre, mint a konvergencia régiók.

Speciális helyzetben a fővárosi régiók vannak, amelyek kiterjedt nemzeti, nemzetközi funkciókkal rendelkeznek. Ehhez társulnak még a regionális és települési igazgatási szerepek, amelyekkel nemzetközi és szupranacionális, nemzeti, regionális és települési funkciókat, valamint feladatokat látnak el (*Ágh* 2005; *Szente* 2007). A globalizált gazdasági folyamatok sajátosságának is tekinthetjük az egyes gazdasági központok összekapcsolódásának igényét, a pólusokban megjelenő erőteljes koncentrációját a tudás- és a pénzügyi tőkének, a humán erőforrásnak és a kutatás-fejlesztésnek. Ennek transznacionális megnyilvánulása földrajzilag összefüggő makrorégiók kialakítása, ahol a regionális fejlesztési pólusok összekapcsolódnak egymással.

Ugyanakkor az ESPON kutatások azt is megállapítják, hogy a régiók belső térstruktúrájában a helyi pólusoknak kiemelt szerepük van. Az arányos területi megoszlással csökkenthető a területi aszimmetria. A növekedési központok vizsgálatának további gyakorlati tanulsága ugyanis, hogy ezek leggyakrabban a mellettük lévő hasonló fejlesztési csomópontokkal alakítanak ki különböző hálózati együttműködési formákat funkcionális kapcsolatok mentén.

A kis- és közepes lakosságszámú országokban a többmillió fővárosi régiók monocentrikus helyzetben vannak. A magyar és a cseh példához hasonló struktúrát láthatunk például Dánia, Portugália vagy Görögország esetében. A több tíz milliós népességű országok esetében már árnyaltabb képet kapunk. Ide sorolható Németország, Hollandia, Olaszország és Spanyolország, illetve Közép-Európából Lengyelország. Ezek az országok térstruktúrájukat tekintve policentrikus jellegűek, több meghatározó súlyú pólussal – regionális központtal – rendelkeznek. Ugyanakkor Franciaország vagy Anglia esetében továbbra is kiemelt szerepkörben vannak

a fővárosi régiók. Az államberendezkedés formája is erős befolyással van arra, hogy az egyes országokban a régiók fejlettsége között milyen mértékű az eltérés. A föderális vagy regionális decentralizált országokban a policentrikus(abb) térstruktúra a jellemző, míg a centrális, unitárius államok esetében döntően a fővárosi régiók azok, amelyek domináns, monocentrikus régiókként működnek, erős térségi és gazdasági aszimmetriát kialakítva.

A területi különbségek gyakori velejárója a főváros–vidék szembenállás is. Közép-Európára jellemző, hogy a fővárosi régiók országuk legfejlettebb régiói, és hogy a fejlettségbeli különbség a legfejletlenebb régióval szemben az elmúlt évtizedben folyamatosan tovább növekedett (*ESPON 2006a; EUROSTAT 2009*). A konfliktust erősítette, hogy az európaizáció és a strukturális politika forrásai sok esetben a legfejlettebb régiók felzárkózását segítették elő.

Ezek a fővárosi régiók tudtak az EU15 fejlettségi szintjéhez leginkább felzárkózni. Ebben magas és képzett lakosság számuk, irányítási és szolgáltatási központ funkciójuk nagy szerepet játszott. Meghatározó feltétel továbbá, hogy az egyes növekedési központok Európa mely térségébe, övezetébe tartoznak. Empirikus kutatásokkal alátámasztott, hogy a gazdaságilag leginkább homogén nyugat-európai térségekben a legszélesebb körű az együttműködés az egyes növekedési pólusok között (*Mehlbye 2000; ESPON 2007; Európai Bizottság 2009a*). Az ún. Globális Integrációs Zónán (Global Integration Zone, GIZ) belül érvényesül leginkább a régiók közötti specializáció és funkcionális munkamegosztás. A GIZ-re jellemző a legmagasabb fokú térségi specializálódás, a magas fokon képzett humán erőforrás koncentráció és az infrastrukturális hálózat, melynek sűrűsége gyors közlekedési lehetőségeket és info-kommunikációs összeköttetést biztosít. Ez utóbbi vonatkozásában jelenik meg az ún. „csillagpont” vagy „kerékagy” (hub) fogalma, amely a legfejlettebb növekedési központokra jellemző adottság (*METREX 2007*).

Az EUROSTAT és az ESPON Atlas és az OECD Territorial review empirikus kutatásai igazolták, hogy a korszerű info-kommunikációs és infrastrukturális hálózatok mentén jelentős kutatás-fejlesztési potenciál, magas fokú, korszerű technológiák széles körű alkalmazása terjedt el, amely jelentős regionális versenyelőnyhöz juttatta a legfejlettebb gazdasági térségeket és a bennük érintett régiókat (*ESPON 2006a; EUROSTAT 2009; OECD 2009*).

A gazdasági kapcsolatok azokban a transzregionális térségekben, makrorégiókban a legintenzívebbek, amelyek gazdasági és társadalmi fejlettség szempontjából a leg-egységesebbek és a fejlettségi szintjük a legmagasabb. Az Európai Térség-fejlesztési Kon koncepció (European Spatial Development Perspective), az EPSON Zoom In és a METREX PolyMETREX Plus programjai alapján végzett rendszerezésünk pedig jól mutatja Európa gazdasági térségeinek sokféleségét, eltérő fejlettségi állapotát (*1. táblázat*). Az egyes gazdasági térségek eltérő fejlődési irányt jártak be, amelyben nagy szerepük van a gazdasági, társadalmi és kulturális hagyományoknak és okoknak.

1. TÁBLÁZAT

*Az Európai Unió gazdasági és földrajzi térségeinek, övezeteinek besorolása
(The Classification of Economic Areas and Territorial Spaces
of the European Union)*

<i>Besorolás</i>	<i>ESDP alapján</i>	<i>ESPON Zoom In alapján</i>	<i>PolyMETREX alapján</i>
Európa központi része az EU15-ben, amely a klasszikus centrum (GIZ) térség fogalmát jelenti	1) Északnyugati	1) Közép-európai övezet	1) Globális Integrációs Zóna a) Magtárség b) Rajna – Észak-Alpok c) Niedersachsen
London és térségét leszámítva az Egyesült Királyság és Írország, amely az ESPON és METREX lehatárolásnál kibővül az Északi-tenger országaival	2) Brit övezet	2) Északnyugati zóna	2) Északi szigetek
Az északi államok térsége. Kezdetben a skandináv országok és Finnország, majd a Baltikum	3) Északi térség	3) Dél-skandináv – balti övezet	3) Baltikum térsége a) Nyugat-Baltikum b) Kelet-Baltikum
Dél-Európa térsége	4) Mediterrán térség	4) Ibériai térség 5) Déli térség (Biscay öböllel) 6) Potenciális keleti övezet	4) Ibériai-félsziget a) mediterrán b) atlanti c) déli része 5) Biscay öböl 6) Alpok –Mediterrán övezet a) Rhone – Alpok b) Déli Alpok térsége c) Közép-Mediterrán térség 7) Égei térség
Az általunk közép-európai térségként definiált földrajzi terület az uniós kutatásokban	-	7) Kelet-közép-európai térség 8) Lengyel zóna 9) Duna medence	8) Közép-európai térség a) Berlin és térsége b) Szász háromszög c) Dunai térség d) Lengyelország

Forrás: ESPON (2006b); METREX (2007).

Az európai növekedési központok kategorizálása

Az európai régiók csoportosítása alkalmával lényeges szempontnak tartjuk a transznacionális és szubnacionális értelmezés megkülönböztetését. A transz-regionális szemlélet esetében mega-, illetve funkcionális makrorégiókat¹² különböztethetünk meg. Ez több száz milliós lakosságú gazdasági és földrajzi térségeket foglal magában. Ennek részét képezik a szubnacionális régiók, amelyek a térszerkezetét alkotó nagyvárosi régiók.

Az uniós városhálózati piramis tetején az ún. *globális csomópontok* (global nodes) (ESPON 2004; 2006a; METREX 2005) állnak. Ezeket a metropoliszrégiókat nevezhetjük világvárosoknak is. Európában a Greater London régió, illetve a Párizst magában foglaló Ile-de France régió tartozik ebbe a csoportba (2. táblázat).

Az uniós városhálózati szerkezetében a globális csomópontokat az „Európa motorjaiként” (European Engines) nevezett metropoliszrégiók követik, amelyek *kiemelkedő gazdasági és elérhetőségi mutatókkal rendelkeznek*, magasan képzett humán erőforrás koncentráció jellemzi őket regionális sajátosságokkal. Ugyanakkor lakosságszámuk és/vagy nemzetközi vonzóképességük tekintetében elmaradnak a világvárosoktól. Ilyen típusú metropoliszrégióból az ESPON tizenhetet tart nyilván (ESPON 2005). A „globális csomópontok” és az „Európa motorjaiként” jellemzett régiók Európa legfejlettebb és legversenyképesebb metropoliszrégiói. Közép-Európából egyedül a Bécsi régió tartozik ebbe a kiemelt körbe. Ezek a metropoliszrégiók alkotják az európai térszerkezet csúcsát, amelyet legelső csoportként tart nyilván az uniós terminológia. Fontos, hogy ezek a metropoliszrégiók már nem csak Európa legfejlettebb gazdasági térségében, a Pentagon térségben összpontosulnak, hanem például ilyen északon a Koppenhágai és a Stockholmi régió; a mediterrán térségben a Madridi, a Barcelonai és a Római (Laziói) régió (2. táblázat). Lakosságszámukban is jelentős különbségek vannak, amely másfél és öt millió fő között oszlik meg.

Ún. „Erős MEGÁ-knak” (Strong MEGAs) tekinthetők azok a nagyvárosi régiók, amelyek *egy-két sajátosság tekintetében versenyképesek*. Rechnitzer János például a humán erőforrás magas arányát emeli ki (Rechnitzer 2007), de további ilyen jellemzők az elérhetőség, vagy a népességszám, vagy a döntéshozatali funkciók. Ugyanakkor az összehatás tekintetében már gyengébbek az Európa motorjaiként megnevezett metropoliszrégióknál. Erős MEGA-ként az ESPON nyolc nagyvárosi régiót kategorizált, amelyek a második csoportot alkotják.

A harmadik csoportba az uniós terminológia ún. „Potenciális MEGA központokként” (Potential MEGAs) határozza meg azokat a metropoliszrégiókat, amelyek *több versenyképességi tényezőben is elmaradnak az első két csoporttól*. Alacsonyabb gazdasági fejlettség, rosszabb elérhetőség, kevesebb nemzetközi vállalat és intézmény regionális döntéshozatali központja a jellemző. Ebben a körbe tartozik a közép-európai fővárosi régiók közül a Közép-magyarországi régió, a Mazóviai gazdaság és a Prágai régió. Az EU27 térségéből összesen huszonhat metropoliszrégiót sorol az ESPON a városhálózati szerkezet harmadik szintjére (2. táblázat).

Végezetül azok a nagyvárosi régiók, – amelyek az *uniós átlag alatti gazdasági fejlettséggel* rendelkeznek, továbbá *strukturális gondokkal jellemezhetők, valamint nemzetközi elérhetőségük sem megfelelő* – ún. gyenge metropoliszokként (weak MEGAs) szerepelnek a szakirodalomban. Ide tartozik például a román vagy a bolgár főváros régiója, vagy azok a korábban meghatározó ipari nagyvárosi régiók, amelyekben acél- és vaskohászat, vagy bányászat dominált. Az ESPON csoportosítás a Pozsonyi régiót is ide sorolta. A negyedik csoportba huszonhárom metropoliszrégió került.

2. TÁBLÁZAT

Az európai metropoliszrégiók besorolásáról (The Classification of the European Metropolregions)

<i>Metropoliszrégió típusa és besorolása az európai térszerkezetében</i>	<i>Metropoliszrégiók száma</i>	<i>Példák a Globális Integrációs Zónán (GIZ) belüli, illetve az azon kívüli földrajzi térségek metropoliszrégióiról</i>
<i>Globális csomópont – Első csoport</i>	2	Greater London, Ile-de France régió
<i>Európa motorjai – Első csoport</i>	17	GIZ-en belül: Hamburgi, Münchener, Milánói és Amszterdami régió stb. GIZ-en kívül: Koppenhágai, Stockholmi, Madridi, Római és Bécsi régió
<i>Erős MEGÁ-k – Második csoport</i>	8	GIZ-en belül: Torinói régió GIZ-en kívül: Dublini-, Athéni, Oslói, Genfi régió
<i>Potenciális MEGÁ-k – Harmadik csoport</i>	26	GIZ-en belül: Rotterdami, Lyoni, Brémai régió GIZ-en kívül: Prágai régió, Mazóvia vajdaság, KMR, Lisszaboni, Glasgovi és a Valenciái régió
<i>Gyenge MEGÁ-k – Negyedik csoport</i>	23	GIZ-en belül: nincs GIZ-en kívül: Pozsonyi, Szófia, Bukaresti, Portói, Sevillai, Vilniusi és Ljubljanai régió

Forrás: ESPON (2005); Schneider (2009).

A nemzetközi együttműködésekbe bekapcsolt növekedési központok érdemi módon enyhítették az uniós területi egyenlőtlenségeket az Európai Bizottság kohéziós jelentései szerint (ESPON 2004; 2007; *Európai Bizottság* 2009a; 2009b; 2009c). Ennek eredménye, hogy amíg az 1990-es évek elején a legfejlettebb és a legfejletlenebb térségek esetében növekvő különbségek voltak tapasztalhatók, addig az ESDP 1999-ben – az EU15-ök esetében – már a különbségek lassú csökkenéséről beszélt.¹³ E tekintet-

ben azóta is folyamatos felzárkózás mutatkozik az EU15-nél (ESPON 2006a). Az ESPON 1.1.3-as kutatása ugyanakkor azt igazolta, hogy az Európai Unió 2004-es első keleti bővítésével a legfejlettebb és a legszegényebb régiók közötti gazdasági fejlettségi arány az egy főre jutó GDP tekintetében a korábbi 1:10-hez 1:30-ra romlott (ESPON 2005, 23). Ez az arány Románia és Bulgária belépésével még kedvezőtlenebbé vált.

Közép-európai növekedési központok sajátosságai

Közép-Európa úgy zárkózik fel az uniós átlaghoz, hogy a legfejlettebb régiói – a fővárosi régiók – folyamatosan fejlődnek, ezáltal motorfunkciót töltenek be. Eközben az országokon belül viszont fokozatosan mélyül(t) a fejlettségbeli különbség. Az OECD felmérése alapján a legnagyobb különbséget Szlovákia esetében találtuk¹⁴, amit az EUROSTAT 2009-es Regionális Évkönyve is alátámasztott (EUROSTAT 2009).

A 3. táblázat két markáns dologra hívja fel a figyelmet. Egyfelől az 1980-as években az Unióhoz csatlakozott Spanyolország és Portugália is sikeres kohéziós politikát tudott folytatni, amely a területi különbségek jelentős csökkenéséhez vezetett¹⁵.

Másfelől az újonnan csatlakozott országoknál is a területi különbségek növekedése volt tapasztalható. A közép-európai térségben csak a fővárosi régiók tudtak érezhető felzárkózást és fejlődést elérni. Ugyanakkor motorfunkciójuk korlátozott mértékben érvényesült, a többi régió felzárkózása jól láthatóan lassúbb ütemű.

3. TÁBLÁZAT

*A területi felzárkózás és leszakadás néhány uniós tagország esetében
(Territorial Convergence and Divergence in Case of Some EU Member Countries)*

Konvergencia			Divergencia		
Ország	Időszak	Felzárkózás mértéke (%)	Ország	Időszak	Leszakadás mértéke (%)
Spanyolország	1980–2007	5,1	Csehország	1990–2007	4,4
Portugália	1980–2007	4,9	Magyarország	1990–2007	5,1
Olaszország	1980–2007	2,1	Írország	1980–2007	11,3
Ausztria	1980–2007	4,4	Lengyelország	1990–2007	5,5
			Szlovákia	1990–2007	8,6

Forrás: OECD (2009).

Az országos térhálózat valamennyi országban súlyos aszimmetriát mutatott. A fővárosi régiók monocentrikus helyzetben vannak Közép-Európában. Országuk egyetlen nemzetközi funkciókkal rendelkező nagyvárosi régiói (4. táblázat). Milliós lakosságszámmal egyedül a fővárosi régiók rendelkeznek, a Pozsonyi régiót leszámítva.

Ausztria és Lengyelország esetében találtunk több meghatározó (fél milliós lakosságszámot meghaladó) funkcionális városi térséget, amelyek *regionális, térségi feladatokat és adminisztratív funkciókat töltenek be*. A policentrikus térstruktúra e két országban tapintható ki a leginkább, ami a föderális államberendezkedésnek köszönhető, illetve a mezoszinten választott önkormányzati régiók működésével is magyarázható.

Csehország esetében a fővárosi régiót leszámítva két regionális pólust találtunk. Szlovákia vizsgálatakor a Pozsonyi és a Kassai régiók kerültek be ebbe a csoportba. Magyarország esetében ugyanakkor nem volt olyan nagyvárosi térség, amely tényleges regionális vonzáskörzettel bírt volna (4. táblázat).

Általánosságban valamennyi közép-európai ország esetében megoldatlan probléma, hogy nincsen, illetve nagyon kevés a fél milliós lakosságszámmal rendelkező nagyvárosi térség, amely megfelelő gazdasági, igazgatási regionális pólusként szimmetrikusabb térstruktúrát alakítana ki.

4. TÁBLÁZAT

*Az öt közép-európai ország térstruktúrájának összehasonlítása
(The Comparison of Spatial Structure in Five Central European Countries)*

Nemzetközi vonzáskörzetű metropoliszrégió	Regionális vonzáskörzetű funkcionális városi térségek		Helyi térségi fejlesztési pólusok		
	Nemzetközi kisugárzással rendelkező metropoliszrégió	Országos vagy regionális vonzáskörzettel rendelkező régió	Nagyvárosi térség (150–200 ezres lakosságú funkcionális városi térség)	Közepes városi térség (50 és 150 ezer közötti lakosságú funkcionális városi térség)	Kisvárosi térség (50 ezer alatti lakosságú térség)
KE-i országok funkcionális városi térség-struktúrája					
Csehország	1	2	1	14	9
Lengyelország	1	12	9	29	39
Ausztria	1	3	2	5	4
Magyarország	1		2	13	26
Szlovákia	1	1		8	13

Forrás: ESPON (2007).

A lakosságszám és a gazdasági kapacitás tekintetében aránytalan koncentráció ment végbe a fővárosi régiókban. A közép-európai fővárosi régiók területi és lakossági arányuknál lényegesen nagyobb súllyal bírnak országuk gazdaságában (5. táblázat). Valamennyi régió esetében kiemelkedik a szolgáltatási szektor dominanciája és a kutatás-fejlesztési kapacitás koncentrációja.

5. TÁBLÁZAT

*A közép-európai fővárosi régiók gazdasági túlsúlyának bemutatása
(The Economic Power of Central European Capital City Regions)*

<i>Fővárosi régió (NUTS 2-es lehatárolás alapján)</i>	<i>A fővárosi régió által előállított GDP aránya az országos GDP-hez viszonyítva</i>	<i>A fővárosi régió lakosságának nagysága az ország népességének arányában</i>	<i>A fővárosi régió K+F kapacitása az országos teljesítmény tükrében</i>
Bécsi régió	28%	16%	40%
Mazóviai vajdaság	26%	13,5%	30%
Közép-magyarországi régió	45,5%	28%	50%
Prágai régió	25%	11,7%	40% ¹⁶
Pozsonyi régió	26% ¹⁷	11,6%	47,7%

Forrás: Saját számítás.

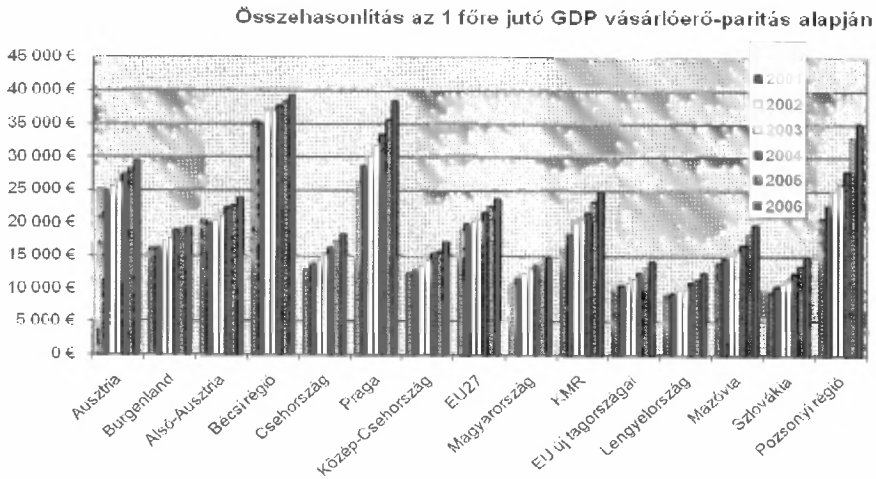
Tekintettel arra, hogy a növekedési központok gazdasági teljesítménye nem jellemezhető egyetlen tervezési-statisztikai régió adataival, ezért a fővárosokat természetes vonzáskörzeteikkel együtt is megvizsgáltuk. Az egy főre jutó GDP vásárlóerőparitáson mért idősoros elemzés szemléletesen mutatta a fővárosi metropoliszrégiók kiemelkedő fejlettségét. A 2. ábra ugyanakkor némileg árnyalja a fővárosi metropoliszrégiók erőfölényét, amikor a fővárosokkal összefüggő vonzásterületek gazdasági fejlettségi szintjét is megjeleníti, és az összefüggő gazdasági térségek fejlettségi állapotára vonatkozóan hasznos információkkal szolgál. Így jól látható, hogy a fővárosok vonzáskörzete mindenhol szembetűnően alacsonyabb fejlettségi mutatókkal rendelkezik. A bemutatott növekedési központokra jellemző technológiai szerkezetváltás, a kutatás-fejlesztés és innováció még mindig a fővárosokba koncentrálódnak. A vonzáskörzetek ugyanakkor egyre szorosabb gazdasági és társadalmi kapcsolatban vannak a régióközpontokkal, de valamennyi közép-európai fővárosi metropoliszrégió erőteljesen monocentrikus struktúrájú. Kisebb helyi pólusokat, amelyek gazdasági és irányítási funkciókkal bírnak a Bécs-t körülvevő Alsó-Ausztria és Burgenland tartományok által kialakított Bécsi metropoliszrégió, illetve a Dunántúl nagyságú Mazóviai vajdaság esetében találtuk. Azonban az osztrák és a lengyel esetben sem tudtak egy policentrikus – több pólusú – metropoliszrégiót kialakítani.

Krätke (1995) és Friedmann (1986; 1995) megállapításai a közép-európai növekedési központok esetében is érvényesültek. A speciális funkciók, a kreatív iparágak, a magas hozzáadott értékű termelés és a közlekedési csomóponti szerep erőteljesen koncentrálódtak a fővárosi régiókban. Igazolható az a tendencia, hogy a szolgáltatási szektor aránya folyamatosan növekedett, ugyanakkor az ipari termelés szerepe fokozatosan kiszorult a vizsgált régiókból. A legmagasabb hozzáadott értékű, innováció-orientált szolgáltatásokat a Bécsi és a Prágai régióban találtuk. Ezt megerősíti, hogy a Bécsi régióban több mint 350 nemzetközi intézet, illetve nemzetközi vállalat regionális döntéshozatali és kutatásfejlesztési központja található. Vizsgálata-

tunk alátámasztja Lengyel Imre és Rechnitzer János által felállított tipológiát is, hogy a legfejlettebb gazdasági és társadalmi tulajdonságokkal rendelkező fővárosi régiókban mutatható ki az ún. tudásteremtő, innováció-vezérelt regionális struktúra (Lengyel–Rechnitzer 2000; Lengyel 2003).

2. ÁBRA

*A fővárosi régiók összehasonlítása az 1 főre jutó GDP vásárlóerő-paritás alapján
(The Comparison of Central European Capital City Regions in GDP per Purchasing Power Parity)*



Forrás: EUROSTAT adatok alapján saját szerkesztés.

Ugyanakkor a közép-európai növekedési központok funkcióikat és specializációikat tekintve is még elmaradásban vannak a nyugat-európai országok metropoliszrégiótól. A fent említett Bécsi régiót leszámítva továbbra sem olyan magas a nemzetközi döntéshozatali központok száma. A Prágai régióban és a Közép-magyarországi régióban meghatározó súlyú a szolgáltatási központok aránya, amelyek regionális szinten látnak el konkrét feladatokat. A Pozsonyi régióban az ipari termelés mértékét találtuk jelentősebbnek, amely az autóipari beszállítói klaszterrel hozható összefüggésbe, ugyanakkor a magas hozzáadott értékű szolgáltatási ágazatok kisebb súlyúak voltak. A Mazóviai vajdaság esetében pedig a nagyvárosi régióknál szokatlanul erős mezőgazdasági szektorral talákoztunk, amely a régióban foglalkoztatottak 19,1%-ának adott munkát. A lengyel fővárosi régióban jelentős fejlettségi különbségek vannak, a régió valójában egy fejlett fővárosi térségre és egy rurális területre bontható.

Valamennyi fővárosi régió kiváló elérhetőséggel rendelkezik – saját országa viszonylatában. Az elérhetőség területi adottságait tekintve a Közép-magyarországi régió rendelkezik a legtöbb transzeurópai közlekedési hálózati csomóponttal, amely versenyképességet növelő lehetőség. A közlekedési infrastruktúra-hálózat fejlettsége – az országos fejlettséghez viszonyítva – mindenütt átlagon felüli. A Bécsi régiót

leszámítva ugyanakkor a régió belüli közlekedés – az elővárosi közlekedési együttműködések – a másik négy fővárosi régió esetében továbbra is fejlesztendő szempont.

A közép-európai növekedési központok előtt álló kihívások – elmélyített specializáció és további együttműködések

Bemutattuk, hogy a növekedési központok szerepét Közép-Európában a fővárosi régiók látják el. Helyzetük speciális, melyet e régiókban összpontosuló területi és társadalmi tőke koncentrációja is jól mutat. Ugyanakkor motorfunkciójukat csak korlátozottan tudják ellátni. Ennek okai közé sorolható többek között, hogy a többszintű városhálózati struktúra aszimmetrikus, hiányoznak a megfelelő gazdasági vonzerővel rendelkező regionális és helyi pólusok. Másrészt a funkcionális specializáció is csak korlátozott mértékben – fejlesztési tengelyek mentén – alakult ki, melyben a horizontális együttműködések aránya továbbra is alacsony. Ez utóbbi szempont átvezet minket a társadalmi tőke kiaknázatlanságának problémájára a térségben. A regionális specializációhoz szükséges cross-szektorális kapcsolatok terén valamennyi közép-európai fővárosi régió komoly elmaradásban van. Ez a szereplőknek a döntéshozatali folyamatból való távolmaradása, illetve nem kellő mértékű bevonása kapcsán jól tapasztalható.

Az egész közép-európai térségre jellemző hiányosság, hogy *kevés az átfogó és stratégiai együttműködés*. Ugyan az uniós területi együttműködést szolgáló projektek segítségével megindultak a határ menti, a transz- és interregionális projektek, a közép-európai fővárosok közötti infrastrukturális hálózatok is nagymértékben fejlődtek az elmúlt időszakban, de – a többi európai térséghez viszonyítva – még mindig kevés (funkcionális) együttműködési program van. Jelentősebb transznacionális együttműködéseknek, amelyek Közép-Európát, mint egy homogénebb gazdasági térség felzárkózását elősegítenék, egyelőre nem lehetünk tanúi. A metropoliszrégiók közötti gazdasági együttműködések nagysága továbbra is alacsony szintű.

Az Európai Területi Együttműködés keretében rendelkezésre álló uniós források a növekedési központok közötti együttműködés ösztönzését – korlátozott nagyságuk okán – sem tudják ellátni. A közép-európai fővárosi régiók közül egyedül a Bécsi régió tudott meghatározó nemzetközi kapcsolati hálót maga körül kialakítani.

A Lisszaboni Stratégia és az Európa 2020 Stratégia is olyan fő prioritásokat és célokat fogalmaznak meg, amelyek teljesítése jellemzően a legversenyképesebb régiókhoz köthető. A közép-európai térségben – a Bécsi régiót leszámítva – ugyanakkor nincsen megfelelő hazai és uniós fejlesztési forrás e metropoliszrégiók támogatására, összefüggő gazdasági térségek létrehozására. Az osztrák példa esetében sem nemzeti fejlesztési forrásról beszélhetünk, hanem az együttműködésben részt vevő tartományok által a területi együttműködés elmélyítésére szánt támogatásról.

A regionális versenyképesség növelése érdekében indokolt az új programozási időszakban a kohéziós és regionális politikában új eszközök alkalmazása, amelyek a

legfejlettebb régióközpontok és vonzáskörzetük közötti integrált fejlesztési szempontok megvalósítását is támogatják. Ez nem a konvergencia szempontok feladását jelenti, hanem olyan gazdaság- és fejlesztéspolitikai célok alkalmazását, amelyek képesek tovább dinamizálni a legfejlettebb régiókat, elősegítve ezzel motorfunkciójuk hatékonyabb kiaknázását. A területi kohézió, mint horizontális szempont, ugyanis az egyes régiókra egyedi, differenciált válaszokat javasol, ami a fejlett és a fejletlenebb térségek közötti együttműködést is ösztönzi. Ez a magyar esetben az egyes regionális operatív programok közötti átjárhatóságot jelentené, továbbá a szektorális programok esetében átfogó területpolitikai szempontok érvényesítését.

A növekedési központok strukturáltabb együttműködésében meghatározó szerepet játszhat a formálódó új funkcionális makrorégió, a Duna térség. A közlekedés és elérhetőségi szempontok fejlesztésével, továbbá a cross-szektorális kapcsolatok elmélyítésével véleményünk szerint tovább javítható a régiók közötti együttműködés, s ezáltal a bekapcsolódás az európai metropoliszrégiók rendszerébe. A dunai funkcionális makrorégió egyben érdemi előrelépést jelenthet az európai háttérrel nem rendelkező közép-európai fővárosi régióknak is egy makroregionális együttműködésben való részvételhez.

A közép-európai növekedési központok kedvező területi adottságai ellenére sincsen a fővárosi régiók profilja és arculata meghatározva. A nyugat-európai növekedési központok esetében elvárt igény a régiók profiljának és jövőképének pontos meghatározása. E szempontok meglétét ugyanakkor a közép-európai régióknál csak elméleti szinten találtuk meg a fejlesztési programokban. Azok összehangolása és gyakorlati megvalósítása továbbra is megoldásra váró probléma. A régiók komoly versenyben vannak azért, hogy megőrizzék, illetve tovább javítsák helyzetüket az állampolgárok, az üzleti szféra, a nemzetközi befektetők vagy a régióba látogató turisták körében. Ezen célokhoz kapcsolódnak a régió attraktivitása és vonzereje, valamint a növekedési képességük és modernizációs törekvéseik. Ennek érdekében egyszerre kell magas gazdasági növekedést és foglalkoztatottsági szintet biztosítaniuk, miközben élhető környezetet, tartós egyensúlyt és fenntarthatóságot szükséges nyújtaniuk. A növekedés párosul a fenntarthatósággal, és jelentős gazdasági, társadalmi és intézményi szerkezetváltást igényel. Itt olyan szempontok jelentek meg, mint például a tudás- és az információs társadalom kihívásai, vagy a hálózati együttműködések összetettsége. Napjainkban ehhez párosuló további szempont a hatékony regionális válságkezelés, a munkahelyek megőrzése. A fent említett példák is szemléltetik a regionális versenyképesség összetettségét, valamint a közép-európai fővárosi régiók számára megjelenő átfogó problémákat és kihívásokat.

Jegyzetek

¹ Az ún. growth pole fogalmát a területfejlesztési szempontok elve alapján növekedési központként vagy centrumként alkalmazzuk. Ugyanakkor például a növekedés-orientált gazdaságfejlesztés a „növekedési pólus” kifejezést használja.

- ² A tanulmány „A magyar régiók versenyképessége az Európai Unióban” című 77659 számú OTKA kutatás keretében készült.
- ³ Ausztria helyzetét mindenképpen külön kell választani a többi közép-európai államtól az eltérő történelmi fejlődés okán.
- ⁴ A kérdéskörrel átfogó módon foglalkozunk „A közép-európai fővárosi régiók versenyképességének vizsgálata. Hogyan növelhető a Közép-magyarországi régió versenyképessége?” című PhD disszertációban (2009).
- ⁵ Michael Krätke (1995) és John Friedmann (1986; 1995) anyagait felhasználva a helyi adottságok és a régiók specializálódásának kapcsolatát jellemezzük.
- ⁶ Érdemes megemlíteni, hogy Jacques Boudeville elméleti munkájában már az 1960-as években modellezte Franciaországban a növekedési pólusokat (*BBR* 2004). Kutatásában megállapította, hogy ezek a központok motorfunkciójukat nem tudták kellő módon betölteni, azaz a térség gazdasági fejlődését nem tudták megfelelő módon segíteni. Az Európai Unió és az ESPON az ezredfordulót követően mégis egyre nagyobb hangsúlyt helyezett e nagyvárosi központok megerősítésére.
- ⁷ Az egyes metropoliszrégiók között nagyon komoly eltérések mutatkoznak, amelyek félreértésre is okot adhatnak. A lakosságszám és a nemzetközi funkciók száma alapján ennek a csoportnak tagjai a nemzetközi térszerkezet csúcspontján lévő globális városok, illetve világvárosok. A funkcionális nagyvárosi térséget a nagyváros és agglomerációs térségének kapcsolataként jellemeztük, míg a metropoliszrégiót egy ennél lényegesen nagyobb lakosságszámú és területi egységként.
- ⁸ Az Európai Tanács és az Európai Parlament 1059/2003-as rendelete *lakossági nagyság alapján* alakította ki a térszerveződés struktúráját kötelező jelleggel a NUTS 1–3 szinteken. A 3 milliós lakosság-számot meghaladó térségek kerültek a NUTS 1-es csoportba. A NUTS 2-es csoportba a 800 ezer és a 3 millió közötti lakosságszámú régiók tartoznak.
- ⁹ Az ESPON ezzel kikerüli a kérdést, hogy konkrét lakossági számot határozzon meg.
- ¹⁰ A primer szektor a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódik, a szekunder az ipari termeléshez, a terciér a szolgáltatási szektorhoz, az ún. kvaterner szektor pedig a tudásalapú technológián és a kutatás-fejlesztésen alapul. Krätke (1995) vizsgálatai alapján a nagyvárosi térségekben a szolgáltatási és az ún. negyedik szektor – az info-kommunikációs ágazat – aránya a legmagasabb.
- ¹¹ Elektronikus és optikai felszerelések, orvosi műszerek, repülőgépek és űrkutatás, gyógyszerkészítmények gyártása stb. (*Európai Biztonság* 2008c).
- ¹² A gazdasági és földrajzi térségek különböznek az EU által definiált funkcionális makrorégióktól. Ez utóbbi kialakítására több próbálkozás is volt, de uniós szinten két ilyen térségről született döntés: a Balti térségről és a Duna térségről. A funkcionális makrorégiók és a földrajzi, gazdasági térségek közötti legnagyobb különbség, hogy amíg az elsőt intézményrendszerrel, uniós fejlesztési projektekkel – egységes keretek között – próbálják kialakítani, addig a gazdasági térségek lehatárolása földrajzi, kereskedelmi és közlekedési szempontok mentén történik. Ez utóbbi esetben nincsenek tudatos fejlesztési programok, a területi adottságok határozzák meg az együttműködés formáit.
- ¹³ Az Európai Unióban a területi egyenlőtlenségek és a fejlettségbeli különbségek nem új keletű problémák, már a keleti bővítés előtt is jelen voltak. Az 1970-es, nyolcvanas és kilencvenes évek növekvő területi különbségei új területfejlesztési koncepciók térnyerését eredményezték. Ezek a kiegyenlítősebb térszerkezet kialakításával a regionális pólusok megerősítését, valamint a metropoliszrégiók és a vidéki rurális térségek együttműködését kívánták elősegíteni. Ennek jól látható jele, hogy az 1990-es évek második felétől csökken az EU15 országaiban a legfejlettebb és a legfejletlenebb régiók közötti fejlettségi különbség.
- ¹⁴ Az öt fővárosi régió esetében az adott fővárosi régió és országának legfejletlenebb régiója közötti fejlettségi különbség:
 - a Bécsi régió esetében 1,57%;
 - a Közép-magyarországi régió (KMR) esetében 2,57%;
 - a Prágai régió esetében 2,68%;
 - a Mazóviai vajdaság esetében 2,32%;
 - a Pozsonyi régió esetében 3,43% (*OECD* 2009).
- ¹⁵ Írországban tovább növekedtek a területi különbségek, melyek a fejlett nagyvárosi térségek és a rurális térségek közötti erős gazdasági különbségekkel magyarázhatók.

¹⁶ A kutatóintézetek kétharmada, a vállalati kutatás-fejlesztési központok több mint harmada található a Prágai régióban.

¹⁷ Az ország ipari termelésének több mint 40%-át adja a Pozsonyi régió.

Irodalom

- Ágh A. (2005) Budapest, mint európai regionális főváros. – Ágh A. (szerk.) *Budapest a Közép-magyarországi régióban: A közös versenyképesség perspektívái*. IDEA, Budapest. 5–15. o.
- Ágh, A. (2010) *Danube Strategy as a challenge of globalized locality (glocality): The Europeanization of a Functional Macro-Region in the Danube Valley*. Kézirat.
- Baldersheim, H.–Swianiewicz, P. (2003) The Institutional Performance of Polish Regions in an Enlarged EU. – Keating, M.–Hughes, J. (eds.) *The Regional Challenge in Central and Eastern Europe*. Peter Lang, Brüsszel – Bern – Berlin. 121–145. o.
- Barta Gy. (2005) Nemzetközi funkciók. Munkamegosztás a hét nagyvárosi régió között Magyarországon. – *Falu–Város–Régió*. 3–4. 35–43. o.
- BBR (2004) *Die Städte Europas*. Heft 115. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Bonn. 3–77. o.
- Begg, I. (1999) Cities and Competitiveness. – *Urban Studies*. 5–6. 795–810. o.
- Camagni, R. (2009) Territorial capital and regional development. – Capello, R.–Nijkamp, P. (eds.) *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Edwar Elgar Publ., Northampton. 118–132. o.
- Enyedi Gy. (2003) Városi világ – városfejlődés a globalizáció korában. – *Habilitációs Előadások* 4. Pécsi Tudományegyetem KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs. 1–25. o.
- ESPON (2004) *The Role, specific situation and potentials of urban areas as nodes in a policentric development*. European Spatial Planning Observation Network 1.1.1. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/648/file_1178/2.ir_1.1.1.pdf (Letöltés: 2005. 12. 20.)
- ESPON (2005) *Enlargement and polycentrism*. European Spatial Planning Observation Network 1.1.3. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/650/file_1190/full_revised_version_113.pdf. (Letöltés: 2006. 06. 23.)
- ESPON (2006a) *Mapping regional competitiveness and cohesion: European and global outlook on territorial diversities*. ESPON Atlasz. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/publications/98/855/file_1500/espon-briefing2.pdf (Letöltés: 2006. 10. 25.)
- ESPON (2006b) *Zoom in project*. European Spatial Planning Observation Network 2.4.2. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/388/file_4022/fr-2.4.2-full-r.pdf (Letöltés: 2007. 08. 23.)
- ESPON (2007) *ESDP Impact*. European Spatial Planning Observation Network 2.3.1. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/366/file_2183/fr-2.3.1-full_rev_Jan2007.pdf. (Letöltés: 2008. 04. 27.)
- Európai Bizottság (2008a) *Régiók 2020-ban. Értékelés az EU régiói előtt álló jövőbeni kihívásokról*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/regions2020/pdf/regions2020_en.pdf (Letöltés: 2009. 03. 30.)
- Európai Bizottság (2008b) *Ötödik előrehaladási jelentés*. http://ec.europa.eu/legislation.../pr0001_en.htm (Letöltés: 2008. 10. 20.)
- Európai Bizottság (2008c) *A European Economic Recovery Plan*. COM(2008) 800
- Európai Bizottság (2009a) *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy*. Barca jelentés. http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf (Letöltés: 2009. 05. 22.)
- Európai Bizottság (2009b) *Metropolitan regions in the EU*. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2009_01_metropolitan.pdf (Letöltés: 2009. 05. 25.)
- Európai Bizottság (2009c) *Hatodik helyzetjelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról*. COM 2009 (295). http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/interim6/com_2009_295_hu.pdf (Letöltés: 2009. 05. 22.)
- EUROSTAT (2009) *Regionális évkönyv 2009*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-09-001/EN/KS-HA-09-001-EN.PDF (Letöltés: 2009. 08. 21.)
- Faludi, A. (2009) Territorial Cohesion under the Looking Glass. Synthesis paper about the history of the concept and policy background to territorial cohesion. http://ec.europa.eu/regional_policy/consultation/terco/pdf/lookingglass.pdf. (Letöltés: 2009. 05. 10.)
- Friedmann, J. (1986) The world city hypothesis. – *Development and Change*. 17. 69–83. o.

- Friedmann, J. (1995) Where we stand: a decade of world city research. – Knox, P.–Taylor, T. (eds.) *World Cities in a World-System*. University Press, New York – Cambridge. 21–47. o.
- Friedmann, J.–Wolf, G. (1982) World city formation: an agenda for research and action. – *International Journal of Urban and Regional Research*. 6. 309–344. o.
- Krätke, S. (1995) *Stadt, Raum, Ökonomie*. Birkhäuser Verlag, Basel.
- Lengyel I. (2003) *Verseny és területi fejlődés. Térségek versenyképessége Magyarországon*. JATE Press, Szeged. 3–433. o.
- Lengyel I.–Rechnitzer, J. (2000) A városok versenyképességéről. – Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.) *Magyarország területi helyzete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs. 130–152. o.
- Mehlbye, P. (2000) Global Integration Zones – Neighbouring Metropolitan Regions. – *Metropolitan Clusters. Informationen zur Raumentwicklung*. 11–12. 755–762. o.
- METREX (2005) *Towards a Polycentric Metropolitan Europe*. Interim Report on the PolyMETREX Plus Project. METREX The Network of European Metropolitan Regions and Areas, Glasgow. http://www.eurometrex.org/Docs/PolyMETREX/Interim/EN_PolyMETREXplus_interim_report.pdf (Letöltés: 2006. 11. 5.)
- METREX (2007) PolyMETREX Plus közös kutatás az ESPONNAL. http://www.eurometrex.org/Docs/Bulletins/METREX_ESPON_research_needs_note.pdf (Letöltés: 2008. 02. 01.)
- OECD (2009) *Investing for Growth: Building Innovative Regions*. <http://www.oecd.org/dataoecd/60/38/42531915.pdf> (Letöltés: 2009. 05. 20.)
- Rechnitzer J. (2006) A gazdaság térbeli sűrűsödési pontjai. – Vértés A.–Viszt E. (szerk.) *Tanulmányok Magyarország versenyképességéről*. Stratégiai kutatások – Magyarország 2015. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 231–254. o.
- Rechnitzer J. (2007) Az európai regionális politika és városfejlődés. – *Magyar Tudomány*. 6. 692–708. o.
- Schneider G. (2009) *A közép-európai fővárosi régiók versenyképességének vizsgálata. Hogyan növelhető a Közép-magyarországi régió versenyképessége*. PhD értekezés.
- Szente Z. (2007) *Status of Capital Cities*. Kézirat.
- Szirmai V. (szerk.) (2009) *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Hogyan lehetnek a magyar nagyvárosok versenyképesebbek? Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest*. 7–27. o.
- Tavares, R. (2004) Contribution of macro-regions to the construction of peace: A framework for analysis. – *Journal of International Relations and Development*. 7. 24–47. o.
- Taylor, P. (1995) World Cities and Territorial States: The rise and fall of their mutuality. – Knox, P.–Taylor, P. (eds.) *World Cities in a World-System*. Cambridge University Press, New York–Cambridge. 48–62. o.
- Taylor, P. (2002) Is there a Europe of cities? World cities and the limitations of geographical scale analysis. – McMaster, R.–Shepherd, E. (eds.) *Scale and Geographic Inquiry*. Blackwell, Oxford. 130–142. o.